

ADABIYOT YASHASA - MILLAT YASHAR

Bafojev Javohir Jasur o'g'li

O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi

Akademiya 3-bosqich kursanti

ANOTATSIYA

Ushbu maqola yoshlarni vatanparvarlik va ma'rifatparvarlik ruhida tarbiyalashda ularda adabiyotning ahamiyati hamda bugungidek mustaqil kunlarga erishimizda o'zining hayotini bag'shlagan jadidchilik harakatining yorqin namoyondasi Abdulhamid Sulaymon o'g'li Yunusovning ijodiy soha yo'lida amalga oshirilgan ishlarini o'rganish jarayonida to'plangan bilanlar asosida yozilgan .

Kalit so'zlar:publitsist,munaqqid,adabiy-tanqidiy,ijtimoiy tuzum, jadid, mustamlakachilik siyosati;

Har qanday chinakam iste'dod sohibi kabi Abdulhamid Cho'lpon ham ijodning deyarli hamma sohalarida samarali faoliyat ko'rsatgan. U ham shoir, ham nosir, ham dramaturg, ham tarjimon, ham publitsist bo'lishi bilan birga, barkamol munaqqid, mohir adabiyotshunos, o'ziga xos tarzda fikrlaydigan san'atshunos ham bo'lgan.

Uning badiiy asarlari xalq ma'naviyatini shakllantirishda qancha muhim rol o'ynagan bo'lsa, adabiy-tanqidiy maqolalari ham shunchalik katta qimmatga ega. Ammo istibdod zamonida Cho'lpon ijodini o'rganish u yoqda tursin, nomini tilga olish ta'qiqlangani uchun keng jamoatchilikka emas, hatto adabiyotshunos mutaxassislar ham Cho'lpon ijodining bu qirrasini to'g'risida g'oyat mavhum va tumanli tasavvurga ega edilar. Faqat so'nggi yillardagina Sh. Turdiev, N. Karimov, B. Do'stqoraev, M. Olimov, U. Dolimov, Z. Eshonova, D. Quronov, U. Sultonov kabi adabiyotshunoslarning harakati bilan Cho'lponning inqilobdan oldin va keyin chop etilgan, hozir esa topilishi amri mahol bo'lib qolgan, jurnallar va gazetalarda sochilib yotgan adabiy-tanqidiy asarlari ilmiy muomalaga kira boshladi. Surxondaryolik yosh cho'lponshunos N. Yo'ldoshev esa Cho'lpon hayoti va ijodiga doir bibliografiya e'lon qilib, unda birinchi marta Cho'lpon maqolalarining ro'yxatini berdi. Bibliografiyada ko'rsatilishicha, shoirning 1914—1937 yillar mobaynida chop etilgan adabiy-tanqidiy maqolalari hozircha 63 ta ekan. Izlanishlar davom ettirilsa, bu raqamning ko'payishi turgan gap.

Maqolalar bilan tanishish natijasida shunday xulosaga kelish mumkinki, Cho'lpon o'zini professional munaqqid yoki muayyan akademik qoidalar asosida ish yurituvchi adabiyotshunos olim deb hisoblagan emas. Cho'lpon estetika bobida, san'at nazariyasida yangi sahifa ochgan emas, jahon san'atini va san'atshunosligini batamom yangi yo'llarga burib

<https://conferencea.org>

yuboradigan tugal ta'limot ham yaratmagan. Shunga qaramay, yangi o'zbek adabiyoti tarixini Cho'lponning adabiy-tanqidiy faoliyatisiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Yangi o'zbek adabiyotini shakllantirishda, 20—30-yillardagi g'oyat murakkab ijodiy kurashlar muhitida unda izchil realistik uslubning ustivorligini ta'minlashda Cho'lponning adabiy-tanqidiy qarashlarining ahamiyatini kamsitish mumkin emas. Cho'lpon munaqqid sifatida, birinchi navbatda, adabiyot va san'atning amaliy masalalari bilan shug'ullangan, yanada aniqroq aytganda, ma'naviy uyg'onish va madaniy rivojlanish asosida adabiy jarayon davomida qo'ndalang bo'lgan dolzarb muammolarga javob topishga intilgan, shu tarzda adabiyotni o'z davrining ilg'or g'oyalari bilan boyitishga, Sharq va G'arbning bebaho tajribasini yangi o'zbek adabiyotiga olib kirishga harakat qilgan.

Cho'lpon adabiy-tanqidiy merosining ahamiyati faqat shu bilan cheklanmaydi. Yuqorida aytganimizdek, Cho'lpon tanqidiy faoliyati bilan estetika sohasida yangi bir ta'limot yaratishni maqsad qilib qo'yagan bo'lsa-da, uning maqolalarini ichki yaxlitlikdan mahrum, har xil yillarda har xil munosabatlar bilan yozilib, har xil narsalar to'g'risida bahs yurituvchi parokanda asarlar yig'nog'idan iborat deb qarash mumkin emas. Aksincha, har bir maqolaniyg yugurik misralari ortidan Cho'lponning o'zi qarab turganday bo'ladi. Har bir maqolada Cho'lpon shaxsiyatining aniq muhri borki, xuddi shu narsa ularni bir yaxlit holga keltirib turadi. Cho'lponning adabiy-tanqidiy merosi bu ulug' adib shaxsiyatining turli qirralarini, madaniy saviyasini, e'tiqodi va dunyoqarashini o'rganishda, ijtimoiy hayotning muhim jihatlari uning munosabatini aniqlashda, ijodiy biografiasining ba'zi nuqtalarini to'laroq yoritishda ham g'oyat ahamiyatlidir. Biz bu merosni muayyan tartibda o'rganish natijasida Cho'lponning g'oyaviy-estetik evolyutsiyasi qanday kechgani haqida tasavvurga ega bo'lamiz, hatto «ijtimoiy tuzum va iste'dod» degan muammoni qo'yib, sovet voqeligi Cho'lponning san'atkor sifatida o'sishiga qanday salbiy ta'sir etganini, bir san'atkor taqdiri misolida totalitar tuzumning chinakam iste'dodga qanchalik dushman ekanini to'laroq tasavvur etishimiz mumkin.

Cho'lponning birinchi tanqidiy asari «Adabiyot nadur?» degan maqola bo'lib, «Sadoi Turkiston» gazetasida 1914 yil 4 iyun kuni e'lon qilingan. Bu maqola, umuman, Cho'lponning matbuot yuzini ko'rgan ilk asarlaridan biridir. Cho'lpon uni 16 yoshida yozgan. Maqola shaklan juda ixcham bo'lsa-da, mazmunan g'oyat teran. Undagi fikrlar va mulohazalar shu qadar pishiqlik, 16 yashar o'smirning shunchalik tiyraklik bilan qalam tebratganiga qoyil qolmay ilojingiz yo'q. Faqat favqulodda iqtidorga ega odamgina 16 yoshida tafakkurning bunchalik yuqori pog'onalariga ko'tarilishi mumkin. Sarlavhaning o'zidanoq ayon ko'rinib turiptiki, maqola juda muhim masalaga bag'ishlangan. Adabiyot adabiyot bo'lgandan beri Sharqda ham, G'arbda ham ne-ne buyuk iste'dod sohiblari «Adabiyot, san'at nadur? Uning kimga keragi bor? San'atkor kim? U jamiyat oldida burchdormi? Burchdor bo'lsa, bu burch

<https://conferencea.org>

nimalardan iborat? Burchdorlik bilan ijod erkinligi o'zaro qanday chiqishadi?» kabi muammolarga ro'para kelishgan. Ko'rinib turiptiki, bular ijodning hayot-mamot masalalari, ijodkor ularni loaqal o'zi uchun hal qilmay turib, e'tiqod qilib olsa arziydigan estetik printsiplarni aniqlamay turib samarali ijod qilolmaydi. Lekin shunga qaramay, hanuz adabiyot va san'atning yetakchi xossalarini qamrab oladigan, hamma davrlar uchun baravar ma'qul bo'ladigan universal ta'rif, mukammal javob topilgani yo'q. Buyuk san'atkorlarning javoblarida ham masalaning ayrim jihatlarigina, adabiyot va san'atning ayrim xislatlari, ayrim fazilatlarigina ifodalanadi.

Tabiiyki, Cho'lpon ham adabiyot olamiga qadam qo'yishi bilanoq shu muammoga ro'para keldi va unga javob nzlashga majbur bo'ldi. Shunisi diqqatga sazovorki, Cho'lpon o'z izlanishlarida yolg'iz emas edi. Xuddi shu davrda boshqa o'zbek ziyolilari ham «adabiyot nadur?» degan muammoga javob izlab ancha urinishgan. Masalan, qo'qonlik mashhur ma'rifatparvar, «Ash'ori nisvon» degan majmuaning muallifi Ibrohim Davron 1909 yildayoq «Turkiston viloyati gazetasi»da «Shoir nadur?» degan maqola e'lon qiladi. Yoki adabiyotshunos olim Begali Qosimovning ta'kidlashicha, 1914 yilda Mirmuhsin Shermuhamedov bilan Saidahmad Vasliy o'rtasida adabiyotning mohiyati, vazifalarn va jamiyat oldidagi burchi to'g'risida bahs-munozara bo'lgan. Qolaversa, bunday izlanish faqat turkistonlik ziyolilar o'rtasidagina sodir bo'lgan emas. Xuddi shu yillarda qo'shni Qozog'istonda ham, Ozarbayjon yohud tatarlar yurtlarida ham adabiyotning, mohiyatini izlash, uning jamiyat hayotidagi, millat ravnaqidagi ahamiyatini aniqlash harakati ancha avj olgan edi. Natijada, «adabiyot nadur?» degan mangu savolga turli mintaqalarda bir-biriga yaqin javoblar paydo bo'la boshlagan edi, Ozarbayjon adiblari Jalil Mamadqulizoda yohud Abdurahim Haqverdievlarning, tatar yozuvchilari Abdulla To'qay, yohud Olimjon Ibrohimovlarning XX asr boshlarida chop etilgan adabiyot haqidagi maqolalari fikrimizning dalili bo'la oladi. O'z izlanishlari oqibatida ular naqadar bir-biriga yaqin xulosalarga kelganini ko'rsatish uchun bir konkret misolga murojaat qilaman: taniqli qozoq jurnalisti, ma'rifatparvar va demokrat M. Seralin o'zi muharrirlik qylgan «Ayqap» jurnalining 1922 yildagi 1-sonida yozadi: «Til va adabiyot xalqning qalbi va ruhidir... adabiyotsiz xalq zabonsiz boladay gap. Bunday bola boshqalarga o'zining dardu quvonchlarini gapirib berolmaydi. Xalqlarni bir-biriga yaqinlashtiradigan eng kuchli vosita til va adabiyotdir. O'z adabiyotining haqiqiy qadr-qimmatini bilgan xalqlarning farzandlarigina o'z tilini chinakam ardoqlay oladi. Qozoq xalqining o'z tili va o'z adabiyoti bor... bizning burchimiz unutilib yotgan ulkan xazinalarni yuzaga olib chiqish va hammaning mulkiga aylantirishdir»[1].

Endi Cho'lponga murojaat qilaylik. «Yosh munaqqid «Adabiyot nadur?» maqolasida, birinchi navbatda, adabiyotning ijtimoiy mohiyati to'g'risida fikr yuritadi. Uning fikricha, adabiyot millatni taraqqiy ettirish vositasi, uning ma'naviyatini ta'minlaydigan omil. Cho'lpon bu

<https://conferencea.org>

xulosaning chinligiga shu qadar ishonganki, maqolada hech qanday e'tirozga o'rin qoldirmaydigan tarzda «adabiyot yashasa — millat yashar» deya tasdiqlaydi:

«Ha, to'xtamasdan harakat qilib turg'on vujudimizga, tanimizga suv, havo naqadar zarur bo'lsa, maishat yo'lida har xil qora kirlar bilan kirlangan ruhimiz uchun ham shul qadar adabiyot kerakdir. Adabiyot yashasa — millat yashar. Adabiyoti o'lmag'an va adabiyotining taraqqiyotiga cholishmagan va adiblar yetishtirmagan millat oxiri bir kun hissiyotdan, o'yan, fikrdan mahrum qolib sekin-sekin inqiroz bo'lur».

Biri Turkistonda, biri Qozog'istonda turib, bir-biridan bexabar holda ikki muallif deyarli bir xil tarzda adabiyotning mohiyati, jamiyat hayotidagi, millat ravnaqidagi ahamiyati to'g'risida fikr yuritmoqda. Bunday mushtaraklik tasodif emas, albatta. Bu shu bilan izohlanadiki, XX asr boshlarida Turkistonda ham, Qozog'istonda ham ulug' Uyg'onish shabadalari esa boshlagan edi. Turkistonda shu kezlarda tarix maydoniga kirib kelgan, keyinchalik «jadidlar» deb nom olgan fikri ochiq, taraqqiyparvar ziyolilar bu uyg'onishni ta'minlagan asosiy kuch bo'ldi. Ular mustamlakachilik siyosati tufayli Turkiston zabun ahvolga tushib qolganini, xalq jaholat va nodonlik qo'ynida, erksizlik bo'yinturug'i ostida ikkiyoqlama zulm iskanjalari ostida qattiq ezilib yotganini chuqur angladilar va bunday hayotni o'zgartish, yangilash zarurligi haqidagi g'oyalarni olg'a surdilar. Ular xalqni ma'rifatli qilishni, saviyasini ko'tarib, oq-qorani taniydigan qilishni yangilanishning birlamchi sharti deb bildilar va shu olijanob niyatni amalga oshirish uchun fidoyilik bilan ishga kirishdilar. Ular har xil ta'qib va ta'qiqlarga qaramay, moddiy qiyinchiliklarni yengib maktablar ochdilar, darsliklar yaratdilar, gazetalar chiqardilar, nashriyotlar ochib kitoblar chop etdilar, turli madaniy-ma'rifiy to'garaklar ochdilar... Xullas, qisqa muddat ichida jadidlar millatning sadoqatli va fidokor farzandlari sifatida tanildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ozod Sharafuddinovning “Tanlangan asarlar” saylanmasi, “Cho'lponni anglash ” , “Adabiyot yashasa – millat yashaydi” nomli maqolasi ;“Jahon Adabiyoti ”jurnali 2010-yil 10-son'
2. Naim Karimov “Cho'lpon” nomli ma'naviy-ma'rifiy asar
3. Abdulhamid Sulaymon o'gli Cho'lpon “Adabiyot nadur”, “Muhtaram yozguvchilarimizga” , “Ulug' hindi”
4. -“O'zbekiston adabiyot va sa'nati” gazetasi 2010-yil 45-son

8th-TECH-FEST-2022

International Multidisciplinary Conference

Hosted from Manchester, England

25th Nov. 2022

<https://conferencea.org>

